

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

DIERPROEVEN VOOR DE VEEHOUDERIJ
HET BELANG VAN DIERENWELZIJN,
DUURZAAMHEID EN EEN KETENBENADERING
SAMENVATTING

Doel en activiteiten van de raad

De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) is een onafhankelijke Raad van deskundigen die de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit gevraagd en ongevraagd adviseert over multidisciplinaire vraagstukken op het gebied van dierenwelzijn inclusief diergezondheid. De RDA bestaat op dit moment uit circa vijftig leden met zeer uiteenlopende achtergrond en deskundigheid, die er op persoonlijke titel en zonder last of ruggenspraak zitting in hebben.

De Raad voor Dierenaangelegenheden behandelt vraagstukken over de volle breedte van het dierbeleid: over gehouden en niet-gehouden, dus 'in het wild levende' dieren, over hobbydieren, over gezelschapsdieren, en over productie- en proefdieren.

De Raad legt het resultaat van zijn beraadslagingen neer in een zogenaamde *zienswijze*. Die geeft een overzicht van wetenschappelijke en maatschappelijke achtergronden van een vraagstuk, en adviseert over beleidsrichtingen en oplossingsrichtingen voor dilemma's. Consensus is niet noodzakelijk: een zienswijze van de Raad kan minderheidsstandpunten bevatten.

Woord Vooraf

Dierproeven spelen een belangrijke rol in het streven naar een efficiënte, hoogwaardige voedselproductie. Bij onderzoek voor de veehouderij hebben dierproeven uiteindelijk ook invloed op de gezondheid en het welzijn van de gehouden dieren. Tegelijk streeft Nederland naar vermindering en op termijn beëindiging van dierproeven, ook voor de veehouderij. Toch kan onderzoek met behulp van dierproeven de verduurzaming van de veehouderij, waarbij dierenwelzijn een vooraanstaande rol speelt, juist verder brengen en helpen versnellen.

Dat alles brengt ethische dilemma's mee voor de Centrale Commissie Dierproeven (CCD), in ons land het enige orgaan dat bevoegd is om vergunningen voor dierproeven te verlenen. Deze commissie heeft daarom aan de toenmalige staatssecretaris van Economische Zaken een aantal vragen voorgelegd waarvan de beantwoording zou kunnen helpen bij het maken van afwegingen over dierproeven voor de veehouderij en duurzaamheid.

De Raad voor Dierenaangelegenheden heeft zich over die vragen gebogen en de resultaten daarvan neergelegd in een zienswijze, waarvan deze publieksuitgave een beknopte weergave biedt. De integrale versie van de zienswijze is te downloaden op de website van de RDA.

Den Haag, oktober 2018

Jan Staman, voorzitter

Marc Schakenraad, secretaris

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

DIERPROEVEN VOOR DE VEEHOUDERIJ
HET BELANG VAN DIERENWELZIJN,
DUURZAAMHEID EN EEN KETENBENADERING
SAMENVATTING

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

Dierproeven voor de veehouderij

Gevraagde zienswijze

Vraag: Welke rol mag proefdieronderzoek spelen in de ontwikkeling van de veehouderij, en is er een rol voor proefdieronderzoek op de weg naar duurzaamheid in die sector?

Aanleiding: ‘Het initiatief voor deze zienswijze komt van de Centrale Commissie Dierproeven,’ zegt Franck Meijboom. Hij is universitair hoofddocent aan de faculteiten Diergeneeskunde en Geesteswetenschappen van de Universiteit Utrecht, en hij was voorzitter van het forum dat de zienswijze voorbereidde. Het is de taak van die commissie, de CCD, om vergunningen te verlenen voor proefdieronderzoek, legt hij uit. ‘Sinds de start in 2014 heeft de CCD allerhande onderzoek gericht op de veehouderij onderzocht en goedgekeurd, waarvan ze zich toch afvroegen: draagt dat nu bij aan verduurzaming, en aan het dierenwelzijn dat daarbij hoort? Maar een oordeel daarover hoort niet bij de taken van de CCD; die kan alleen maar ja of nee zeggen tegen een voorstel. Dus heeft de commissie aan de toenmalige staatssecretaris van Landbouw gevraagd om duidelijkheid. En die heeft zich weer tot de RDA gewend.’

Overwegingen: Er spelen in wezen twee discussies, aldus Meijboom. ‘De eerste is: hoe gaan we in Nederland met dierproeven om, ook tegen de achtergrond van het streven naar een dierproefvrije innovatie. Daarin wil

Nederland immers een topspeler zijn. De tweede vraag luidt: hoe maken we onze veehouderij duurzaam? Die twee komen hier samen. In de dierproevendiscussie wordt vaak geroepen dat we er helemaal mee moeten stoppen. Anderen zeggen weer dat dat niet mogelijk of wenselijk is omdat er dan een rem op innovatie komt. Daar is het huidige motto ‘Nee, tenzij’ uit voortgekomen. Maar in de discussie over de verduurzaming van de veehouderij spelen ook andere overwegingen dan dierenwelzijn een rol, bijvoorbeeld de vraag of Nederland voor de wereldmarkt moet blijven produceren, het streven naar een kleinere CO₂-voetafdruk of de gezondheid van omwonenden. Bij proefdieronderzoek spelen dus grote maatschappelijke thema’s, en dat zie je in de afwegingen van de Centrale Commissie Dierproeven ook terug. Dus dan wordt het streven misschien niet om helemaal te stoppen, maar bijvoorbeeld om dierenwelzijn een meer centrale plek te geven.’

Advies: Aan de CCD is het advies om de onderzoekten actief bij de afweging te betrekken, zonder overigens iets af te doen aan haar centrale rol bij het geven van vergunningen. Financiers, onderzoekinstellingen, uitvoerende instituten en bedrijfsleven kunnen hun aandeel leveren in het werken aan alternatieve veehouderijsystemen en alternatieven voor proefdieronderzoek.

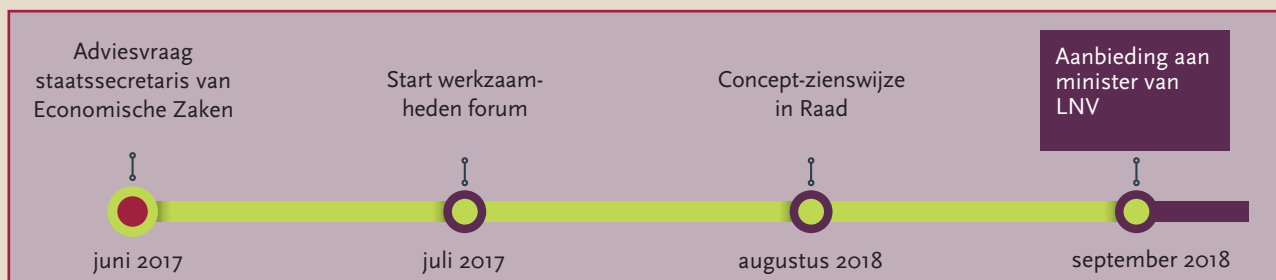
Aan de minister is het advies om dierenwelzijn centraal

Forumvoorzitter Franck Meijboom

te stellen en dat ook uit te dragen: gezondheid en welzijn van de doelsoort, dus de soort waarvoor een proef al of niet wordt gedaan, moeten op duurzame wijze voordeel hebben van een proef. ‘Voorkomen moet worden dat je er alleen symptomen mee bestrijdt,’ zegt Meijboom. ‘De CCD zou daarover ook vragen moeten stellen aan de ketenpartners: geef het een plek op het aanvraagformulier voor een dierproef, zodat die erover na moeten denken. Dat maakt het voor de CCD ook beter mogelijk om een transparante afweging te maken. En er komt een breder draagvlak voor de gezamenlijke opdracht van de ketenpartners om naar duurzaamheid en beter dierenwelzijn op langere termijn te streven.’

En tenslotte moet een dierproef altijd beoordeeld worden op zijn bijdrage aan de 3V's (Vervangen, Verminderen en Verfijnen) die in ons land wettelijk zijn verankerd voor dierproeven. Maar als het om proeven voor een duurzame veehouderij gaat (in tegenstelling tot laboratoriumproeven voor de humane geneeskunde) moet die eis ook in het perspectief van de andere duurzaamheidsdoelen worden gezien. Meijboom: ‘Dat is ook een discussie waar je de ketenpartners bij nodig hebt’.

Korte weergave van de zienswijze

1 Inleiding

De Centrale Commissie Dierproeven (CCD) ondervindt met regelmaat dilemma's waar het gaat om de beoordeling van dierproeven voor de veehouderij en hun relatie tot het streven naar een duurzame sector. De commissie heeft daarom aan de toenmalig staatssecretaris van Landbouw verzocht, een aantal vragen voor te leggen aan de Raad voor Dierenaangelegenheden. Op verzoek van de staatssecretaris heeft de RDA daarop de volgende vragen uitgewerkt in een zienswijze:

1. Hoe kan verzekerd worden dat proefdieronderzoek voor de veehouderij bijdraagt aan een betere gezondheid van mens en dier en op langere termijn niet leidt tot het verder belasten van het dier?
2. Hoe kan ervoor worden gezorgd dat bij onderzoek naar problemen als gevolg van de veehouderij, ook meer fundamentele aanpassingen in het houderijstelsel worden overwogen?
3. Zijn er terreinen of thema's, waar voor het welzijn en de gezondheid van productiedieren, verbetering van de houderijomstandigheden voorrang zou moeten krijgen?
4. Onder welke omstandigheden zijn dierproeven gerechtvaardigd als de oplossing ook gelegen kan zijn in een andere huisvesting, met name wanneer er sprake is van matig of ernstig ongerief?
5. Hoe zou het streefbeeld voor proefdiervrije innovaties er uit moeten zien?

In de gestelde vragen komen twee beleidsthema's samen: 1) de vraag hoe dierproeven kunnen bijdragen aan de overgang naar een duurzame veehouderij, en 2) de vraag hoe dit met een verantwoord proefdiergebruik kan worden bereikt.

Voor innovatie in de veehouderij zijn vaak dierproeven nodig, bijvoorbeeld om effecten op het dierenwelzijn of het milieu te meten. Tegelijk wil Nederland voorloper zijn in dierproefvrij onderzoek. Deze twee thema's komen samen bij de CCD, de enige instantie in Nederland die vergunning voor dierproeven mag afgeven. Alleen proeven die wetenschappelijk en ethisch verantwoord zijn en waarvoor geen alternatieven bestaan kunnen een vergunning krijgen. Bij de alternatieven gaat het om de 3V's: *verminderen*, *vervangen* en *verfijnen*. Bij het beoordelen van dierproeven voor de veehouderij komt de CCD vaak voor ethische vragen te staan: wordt het productievermogen van het dier niet te ver opgerekt en gaat het niet te veel om symptoombestrijding?

Bij de beantwoording van de vragen van de staatssecretaris houdt de Raad behalve met de hiervoor genoemde twee thema's ook rekening met een drietal andere relevante ontwikkelingen en spanningsvelden. In de eerste plaats 3) bestaat er een spanning tussen aan de ene kant het streven naar een beter welzijn voor de (proef-)dieren en aan de andere kant de andere doelen van een duurzame veehouderij, zoals volksgezondheid of milieu. Deze moeten steeds tegen elkaar worden afgewogen. Ook zijn er 4) verschillen tussen de wettelijke regels voor de omgang met dieren in de proefdierkunde, en die in de veehouderij. Hierdoor zijn de grenzen tussen praktijk en proef

In de onderzoekstal Carus van WUR wordt het effect onderzocht van het soort voer op vermindering van pootproblemen bij vleeskuikens.

soms onduidelijk. Tenslotte 5) moet de internationale concurrentie een plaats krijgen in de overwegingen: Nederland is een voorloper in de kennisontwikkeling voor de veehouderij en de basis voor het al of niet goedkeuren van de dierproeven die daarvoor nodig zijn kan invloed hebben op die positie.

Het gaat dus om vijf vragen die moeten worden beantwoord te midden van een aantal spanningsvelden. Om dat goed te doen heeft de Raad een reeks interviews gehouden met stakeholders, plus een aantal bijeenkomsten met betrokken raadsleden.

2 De discussie in context

Proeven met landbouwhuisdieren zijn op zichzelf niet anders dan die met andere proefdieren. Wetgeving die van toepassing is op laboratoriumdieren als ratten en muizen geldt ook voor runderen of varkens als proefdier. De discussie draait niet om de diersoort, maar om het uiteindelijk doel van het onderzoek: een bijdrage aan de ontwikkeling van de veehouderij. Dat doel leidt tot ingewikkelde vragen bij de beoordeling en afweging van dierproeven. De eerste vraag gaat over de afweging tussen enerzijds het streven naar proefdiervrij onderzoek en anderzijds de claim dat veel experimenten voor de veehouderij juist ten dienste staan van de gezondheid en het welzijn van toekomstige andere dieren. Om verbetering aan diergezondheid en dierenwelzijn te onderzoeken is vaak proefdieronderzoek nodig. De tweede vraag werpt zich op wanneer proefdieronderzoek bestaande welzijnsproblemen onveranderd laat of zich richt op symptoombestrijding zonder te kijken naar achterliggende vragen of systeeminnovatie.

De beantwoording van deze vragen is ingewikkeld en dat wordt ook zo ervaren door de CCD en de Dierexperimenten-commissies (DEC's), blijkt uit de gehouden interviews en gesprekken. Dierproeven voor de veehouderij vragen daarom om een helderdere visie op onze omgang met landbouwhuisdieren als proefdieren. Daarvoor is benadering nodig waarbij naast de ontwikkelingen in de veehouderij ook vier andere factoren worden betrokken:

1. Alternatieven en proefdiervrije innovaties. De Raad constateert dat er op dit terrein veel ontwikkelingen zijn, die ook relevant kunnen zijn voor onderzoek voor de veehouderij.

Foto Nationale Beeldbank

Onderzoek naar manieren om varkens in de stal afleiding te bieden. Welzijnsonderzoek of symptoombestrijding die het invoeren van meer diervriendelijke huisvesting remt?

2. De internationale context van het onderzoek. Op dit punt is de Raad van mening dat het belangrijk is om bij de ontwikkelingen op het terrein van innovaties in de veehouderij en de dierproeven in de voorhoede te (blijven) lopen en tegelijk niet de aansluiting met het internationale speelveld te verliezen.
3. De verantwoordelijkheid van de onderzoekketen. Het ontwikkelen van een duurzame veehouderij én het ontwikkelen en toepassen van dierproefalternatieven vraagt om een ketenbenadering. Voor beide doelen is een actieve inbreng van en ondersteuning door de gehele onderzoekketen nodig, van onderzoekfinanciering en -initiëring tot het operationeel maken en implementeren. Die samenwerking van alle ketenpartners moet zich vertalen in onderzoek dat optimaal gebruik maakt van bestaande kennis en ervaring en aansluit bij de kaders van de CCD.
4. De spanning tussen streefbeelden en werkelijkheid. De Raad is zich ervan bewust dat de afwegingen die de CCD moet maken vaak niet eenvoudig zijn. Het is echter belangrijk om zulke *trade-offs* niet alleen op het moment van vergunningverlening

door de CCD te laten maken, maar al in een eerder stadium van de onderzoekagendering en -ontwikkeling expliciet te maken. Het doel daarbij is het streven naar optimalisering van belangen van alle betrokkenen en daarbij de doeldieren centraal te stellen. Door het actief betrekken van alle partners in de onderzoekketen kan gestimuleerd worden dat er vanaf het eerste begin in de planning van een dierproef gezocht wordt naar alternatieven en innovaties die ook het belang van de doeldieren zo goed mogelijk dienen. Daarbij blijft het belangrijk dat de CCD de verantwoordelijkheid houdt om een zelfstandige en onafhankelijke afweging te maken.

3 Bouwstenen voor een redeneerlijn

Dierproeven voor de veehouderij vragen dus om een zorgvuldige afweging door alle betrokkenen, waarbij vaak geen eenvoudige oplossing voorhanden is. Toch lijkt het mogelijk om richting te geven aan de discussie en recht te doen aan de diversiteit aan belangen en visies. Met als uitgangspunt het huidige ‘Nee, tenzij’-principe stelt de Raad vast dat dierproeven:

1. een directe bijdrage moeten leveren aan het belang van de doeldieren zelf in de vorm van verbetering van diergezondheid en dierenwelzijn;
2. zoveel mogelijk moeten bijdragen aan een optimale balans van de doelen van duurzame veehouderij;
3. een actieve bijdrage moeten leveren aan het streven naar proefdier vrije innovaties en de 3V's (vervanging, vermindering, verfijning van dierproeven).

De Raad erkent tegelijk dat het tijd kost om duurzame innovaties te ontwikkelen en te doen verspreiden. Op grond van de grote impact op veel dieren, blijft het nodig om ook proeven ter verbetering van welzijn en gezondheid in de huidige (intensieve) houderijsystemen toe staan. Dierproeven voor de veehouderij veronderstellen bovendien vaak proeven met de doelsoort. De Raad vindt daarom dat vermindering van het aantal dierproeven, met name via de 3V's, een leidend principe is maar dat onderzoek aan het doeldier niettemin belangrijk kan zijn om sneller tot een beter welzijn van de doelsoort te komen en voor de ontwikkeling van een duurzame veehouderij.

Op grond van dit alles is een geïntegreerde aanpak vereist waarbij de CCD bovenstaande redeneerlijn verwerkt in het aanvraagformulier en als vertrekpunt neemt in de afwegingen. Daarbij is het belangrijk dat ook de ketenpartners in het veehouderijonderzoek actief worden betrokken en gestimuleerd om in de onderzoekagendering en -uitwerking een beter dierenwelzijn, innovaties voor een duurzamere veehouderij en een vernieuwende uitwerking van de 3V's concreet in te vullen. Dit draagt bij aan een transparantere afweging, inzichtelijk voor onderzoekers, partners en de samenleving.

4 Aanbevelingen

Op grond van het voorgaande beveelt de RDA aan:

1. Dat de CCD in het aanvraagformulier voor projecten voor de veehouderij expliciet de vraag opneemt hoe het project zich verhoudt tot de verduurzaming van de veehouderij en hoe de opgedane kennis toegepast kan worden om het dierenwelzijn in systemen van de toekomst te verbeteren. Dit moet worden betrok-

ken in de weg en kan ervoor zorgen dat onderzoek zich niet beperkt tot symptoombestrijding, maar zich ook actief richt op achterliggende vragen en systeeminnovatie.

2. Dat de CCD de partners uit de onderzoekketen en instanties met expertise in de duurzame veehouderij actief bij haar beoordelingen betreft met als doel (1) het debat te activeren over streefdoelen en *best practices* voor proefdierreductie en verduurzaming in de veehouderij, (2) draagvlak te creëren en (3) afspraken te maken over de richting en invulling van het onderzoek voor de verduurzaming van de veehouderij.
3. Dat de CCD de verdere concretisering van de 3V's bevordert. Juist bij onderzoek voor bestaande systemen is het belangrijk aan te dringen op alternatieven, om innovatie voor zowel de dierproef als het praktijksysteem te stimuleren. Dit kan door hier bij de aanvragen expliciet naar te vragen. Hiervoor is naast bovengenoemd overleg met de partners uit de onderzoekketen en met experts op de terreinen van de 3V's en duurzame veehouderij ook de externe inbreng van het NCad van belang.
4. Dat de minister bijdraagt aan de ontwikkeling van

Foto Guy Ackermans

Met behulp van een opening (fistel) kan de pensinhoud van een koe worden onderzocht

een heldere visie op de verhouding tussen dierenwelzijn en andere duurzaamheidsdoelen in de veehouderij door de discussie over zo'n integrale visie te faciliteren in diersectoren waar de ontwikkeling al is begonnen, en te initiëren waar nodig. Zo'n visie kan de basis vormen voor een document dat de CCD meer houvast biedt in de afweging.

5. Dat de minister de aandacht voor proefdiervrije innovaties actief stimuleert in de gehele onderzoekketen die gericht is op de veehouderij. Dat kan bijvoorbeeld door hierover meer toelichting te vragen in het gehele traject, van onderzoekfinanciering en -initiatie tot aanvraag bij de CCD.
6. Dat de hele onderzoekketen zelf verantwoordelijkheid neemt bij het ontwikkelen en toepassen van alternatieven. Bijvoorbeeld door de ontwikkeling van alternatieven te volgen, zelf te investeren in ontwikkeling en door innovaties openbaar uit te wisselen. Hierbij is het belangrijk om contact te blijven houden met het internationale speelveld, bijvoorbeeld door samenwerking te zoeken met andere vooruitstrevende internationale partners.
7. Dat de hele onderzoekketen op transparante wijze verantwoording aflegt van de eigen bijdrage aan een meer diervriendelijke en duurzame veehouderij. Dit dient tot uiting te komen in jaarverslagen, maar ook in de onderzoekagendering (van bv. Topsectorenbeleid, Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), maar ook private partijen), onderzoekopzet en projectaanvragen voor dierproeven. De CCD kan hier in de beoordeling van aanvragen ook expliciet naar vragen en de informatie meewegen in de beoordeling.

Bijlage

Deze zienswijze is een product van de gehele Raad voor Dierenaangelegenheden. Hij werd opgesteld door een forum bestaande uit de raadsleden dr. F.L.B. Meijboom (voorzitter), W.T.A.A.G.M. van den Bergh, A.L. ten Have-Mellema, ir. M. de Jong-Timmerman, prof. dr. ir. B. Kemp en prof. dr. Y.H. Schukken. Het forum is in zijn werkzaamheden bijgestaan door de adjunct-secretarissen drs. M.J.R.C. Debille en dr. B.B. Houx, en door secretaris ir. M.H.W. Schakenraad van de RDA.

Leden van de Raad voor Dierenaangelegenheden op 1 augustus 2018

Prof.dr. J.J.M. van Alphen
Dr.ir. G.B.C. Backus
J.P. van den Berg
W.T.A.A.G.M. van den Bergh
Prof.dr. J.M. de Boer
Drs. H.R. Chalmers Hoyneck van Papendrecht
Mr. A.G. Dijkhuis
Dr. N. Endenburg
Prof.dr.ir J.W. Erisman
Drs. D. van Gennep
Prof.dr. M.A.M. Groenen
Prof.dr. S. Haring
Prof.dr.ir. L.A. den Hartog
A.L. ten Have-Mellema
Prof.dr.ir. J.A.P. Heesterbeek
Drs. G. Hofstra
H. Huijbers
Prof.dr.ir. A. van Huis
Prof.dr.ir. B. Kemp
A. Kemps

Prof.dr. M.P.G. Koopmans
Dr. L.J.A. Lipman
Dr. F.L.B. Meijboom
Drs. F.E. Rietkerk
Mr. C.W. Ripmeester
Dr.ir. M.C.T. Scholten
Prof.dr. Y.H. Schukken
Ir. G.C. Six
Drs. M. Slob
Prof.dr. G.R. de Snoo
Mr.drs. J. Staman, voorzitter
Dr.ir. J.W.G.M. Swinkels
Prof.dr.ir. C.J.A.M. Termeer
Drs. R.A. Tombrock
Prof.dr.ir. J.C.M. van Trijp
dr. H.A.P. Urlings
Dr. J.B.F. van der Valk
J. van de Ven
Drs. F.A.L.M. Verstappen

2018, Raad voor Dierenaangelegenheden, Den Haag

© Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved

Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd in de Creative Commons licentie Naamsvermelding 3.0 Nederland. Voor de volledige tekst van deze licentie zie <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Ontwerp:

Ellen Bouma, www.ellenbouma.nl

Productie en eindredactie:

Martijn de Groot, www.martijndegroot.com

Opmaak en drukwerk:

Xerox/OBT, Den Haag

Foto omslag:

ANP Foto

Foto's binnenwerk:

Copyright vermeld naast de foto

www.rda.nl

Raad voor Dierenaangelegenheden

Bezuidenhoutseweg 73

2594 AC Den Haag

Bij de productie van deze samenvatting is gebruik gemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloorvrij gebleekt en 100% gerecycled.